

OSVRTI I PRIKAZI

Dragana Mršević-Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografija LX, Beograd, 1987, 163.

Jedna od omih oblasti koja se sama od sebe čini toliko poznatom da gotovo isključuje i pomisao o nedovoljnoj istraženosti svakako je naša frazeologija. Ne samo da joj nije posvećena nijedna monografija nego su i začuđujuće rijetki radovi koji se bave tom problematikom. Možda je tome upravo razlog *privid poznatosti*, privid jasnosti sličan onome da realno i vanlingvistički najreprezentativnija jezička jedinica — *riječ* — još uvijek nema svoje iole prihvatljivije lingvističke definicije.

I kad se samo navedeno ima u vidu, pojava monografije Dragane Mršević-Radović *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku* od nemalog je značaja već samim tim što je to prva monografija u nas koja se bavi problemima frazeologije. Ne tako mali spisak navedene literature s tako rijetkim serbokroatističkim doprinosima samo potvrđuje naprijed navedenu ocjenu. U osnovi je monografije tekst autor-bine doktorske disertacije odbranjene još 1982. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu. Taj podatak javlja se dosta bitnim ako se čitamju monografije pristupi s pretpostavkom o poznavanju autorkinih radova nastalih poslije toga, kojima je Dragana Mršević-Radović stekla epitet vrsnog frazeologa u nas. Te radove karakterišu veoma kompleksne višeaspektne (nerijetko zadivljujuće) analize, a oni svoje »ishodište« imaju u tekstu ove monografije.

Sam naslov sugerire da nije u pitanju ni čisto teorijska ni čisto deskriptivna monografija. Ona je sretno jedinstvo teorijskog i empirijskog, s tim što područje teorijskog nužno prelazi segment frazeološkog sistema odbaranog za opis. Samo od sebe se, naime, podrazumijeva — ne samo zbog zapostavljenosti frazeologije u serbokroatistici nego i zbog toga što u lingvistici uopšte nisu riješena neka osnovna pitanja što ih nameće svaki pristup istraživanju frazeologije — da je autorka najprije morala procijeniti, odabrati i iznaci opšte kriterije za precizno distinguiranje frazeoloških od nefrazeoloških struktura. S tim je u vezi svakako i sva supfrazeloška terminološka raznorodnost praćena i još više usložnjena različitim (ponekad i suprotnim) mišljenjima o ulozi pojedinih kriterija u određenju samog frazeologizma ili nekog njegovog tipa (idioma, idiomatske fraze, ustaljene fraze, frazeološkog obrta /izraza, konstrukcije/, ustaljenog obrta /konstrukcije/, frazema).

Uz navođenje razloga za odbir termina *frazeologizam* i *frazeološka jedinica*, Dragana Mršević-Radović početak monografije »posvećuje« razmatranju pitanja što se tiču osnovnih karakteristika frazeologizma, a ona

su vezana za tri plana: strukturalni, semantički i funkcionalni. Razmatranjem svakog od ovih planova ponašao je i u međuodnosu autorka dolazi do jasnijeg određenja mesta i karakteristika frazeoloških u sistemu ostalih jezičkih jedinica. Ona zapravo daje gotovo sve relevantne karakteristike frazeologizma kao jedinice u odnosu na strukturalno i/ili semantički srođne jezičke strukture, od kojih je posebno značajno uspostavljanje distinkтивnih obilježja prema onima prividno podudarnim i najsrđnijim: prema terminološkoj sintagmi i ustaljenoj frazi (poslovici, izreci, aforizmu i sl.). Budući da te jezičke strukture po pravilu dijele s frazeologizmom osnovne kriterije, autorka je morala kriterije proširivati i usložnjavati. I u pronalaženju vlastitih i u odbiru nuđenih kriterija autorka polazi od propitivanja i kritičke procjene u literaturi nuđenih kriterija, ukazujući na razloge (ne)prihvatljivosti određenih rješenja najčešće njihovim neposrednim sučeljavanjem. Tako frazeologizam prema terminološkoj sintagmi, s kojom je podudaran prema kriterijima opštег (globalnog) značenja i složene strukture, distingvira kriterij ekspresivne funkcije. Ustaljene fraze i frazeologizme razdvajaju tipovi rečeničnih struktura: ustaljenu frazu karakteriše zatvorenost rečenične strukture, dok frazeologizam (i kad ima rečeničnu strukturu) karakteriše otvorenost rečenične strukture aktualizovane tek u većem sintaksičko-semantičkom okruženju.

Pomenimo i ostale osnovne karakteristike frazeologizma s obzirom na primjenu primarnih kriterija. Osobenost višeleksemske frazeološke jedinice na semantičkom planu jeste jedno, jedinstveno, globalno (opšte) značenje, koje nastaje ili u dvosmjernoj zavisnosti članova frazeologizma ili u jednosmjernej zavisnosti. Prve, one s dvosmernom zavisnošću, nazivaju se *globalne frazeološke jedinice* (npr. »uhvatiti maglu«, »obrati zelen bostan«), a druge *komponentni frazeologizmi* (npr. »ne vrijedi ni zrna boba«). Na funkcionalnom planu frazeologizam karakteriše *konotativnost* značenja, odnosno sekundarna, ekspresivna funkcija frazeološke jedinice.

Davši opis osnovnih kriterija za izdvajanje (i razdvajanje) frazeologizama, autorka je već pripremila teren za razmatranje izvora i porijekla frazeoloških jedinica. U izvore ubraja čovjekovu prirodnu sredinu, svakodnevne aktivnosti i njegov profesionalni život, a generativno porijeklo vezuje za poslovice i basne.

Iscrpnost i argumentovanost, s prevagom empirijskog nad teorijskim, osnovne su karakteristike narednog poglavlja, poglavlja o tipovima nastanka glagolsko-imeničkih frazeologizama, pri čemu se izdvajaju dva procesa: 1) semantička frazeologizacija (gdje se značenje nefrazeološke sintagme u frazeološku transponuje putem metafore, metonimije, sinegdohe, poređenja, s tim da se svaka od tih semantičkih stilskih figura potvrđuje primjerima srpskohrvatskog jezika razvrstanim prema pojавama za koje su vezani: svakodnevni život, profesionalni rad...) i 2) sintaksička frazeologizacija, koja se svodi na a) procese širenja (ekspanzije) niže struktурне jedinice i na b) procese skraćenja više strukturanje jedinice, s tim da se pri razmatranju sintaksičke ekspanzije posebna pažnja poklanja suodnosu dekomponovanja

predikata i frazeologizma (tip: dati odgovor, prema: uhvatići tutanj) pa se i ovdje kao karakteristično razlikovno obilježe izdvaja ekspresivnost frazeologizma prema neekspressivnosti dekomponovanog predikata (i ovdje se daje veći broj potkrepa tipologiziranih prema kriteriju učešća semantike i forme imenice u frazeologizmu).

Možda je s deskriptivnog stanovišta najznačajnija analiza struktorno-semantičkih osobenosti glagolsko-imeničkih frazeoloških sintagmi, koje se s obzirom na to dijele na komponentne i globalne (globalnom se opšte frazeološko značenje izražava glagolsko-imeničkom sintagmom u cijelini, dok je u komponentnoj samo jedan član sintagme nosilac frazeološkog značenja a drugi ima(ju) jedno od osnovnih leksičkih značenja). Prelazeći na analizu komponentnih frazeologizama, Dragana Mršević-Radović najprije ih razvrstava na a) one s imenicom kao nosiocem frazeološkog značenja i b) one s glagolom kao nosiocem frazeološkog značenja, a potom dalje prema struktturnim tipovima i podtipovima, nakon čega slijedi iscrpna analiza globalnih frazeologizama klasifikovanih u grupe na osnovu opštег značenja (npr. sa značenjem »grditi, kažnjavati« koje se ostvaruje u šest struktorno-semaničkih varijanata, koje obuhvataju veliki broj srpskohrvatskih frazeoloških jedinica, itd.). Autorka posebnu pažnju poklanja i analizi frazeologizama u kojima je težište frazeološkog značenja na obaveznom ili fakultativnom (ali podrazumijevajućem) atributu, tzv. atributu kao obaveznom determinatoru, čija se potklasifikacija daje najprije prema kriteriju »obavezni«, a potom prema kategorijalnoj pripadnosti atributa.

Ovo poglavlje najbolje pokazuje s kakvim se sve teškoćama mora susresti svako ko pokuša klasificirati frazeologizme. Klasificirati frazeologizme (po bilo kakvom osnovu) teže je nego klasificirati bilo koju drugu jezičku jedinicu, samim tim što je gotovo svaki frazeologizam »svijet za sebe«. Izdvajanje struktorno-semantičkih kriterija, i njihovo obrazloženje, izdvajanje tvorbenih modela i njihovih obrazloženja, uz analizu svih pitanja vezanih za samu mogućnost klasifikacije frazeologizama, vjerovatno je ono što je cilj svakog lingviste koji se upusti u analizu frazeologizama. Krajnji cilj, i najvredniji rezultat. Ako se po tome procjenjuje monografija Dragane Mršević-Radović, onda je jasno da je taj cilj postignut, jer je ona kombinacijom strukturnog i semantičkog kriterija, uvodeći potkriterije (sekundarne kriterije) svugdje gdje je to bilo potrebno, dala zaista, malo je reći, prihvatljivu klasifikaciju, sistematizovala ono što se svojom »suštinom« opire sistematizaciji. Rijetko je kad autorka »promašila« kriterij, ili ostala bez njega, rijetko je u kom primjeru ostala bez odgovora (ili da, u krajnjem slučaju, nije pripremila teren za mogući put ka odgovoru), a možda je najbitnije da po svaku cijenu nije uvijek težila uopštavanju: njen je analiza najčešće išla od izdvajanja (ili samo prepoznavanja) opštег na teorijskom planu, pa potom njegovog tipiziranja (odn. razopštavanja), da bi se sve to potvrdivalo na analizi pojedinačnog (koje je tek i opravdavalo ono opšte od koga se pošlo).

Nakon iscrpne i sjajno vođene analize globalnih i komponentnih frazeologizama srpskohrvatskog jezika, autorka monografiju nastavlja raz-

matranjem pitanja *granice* frazeološke jedinice, analizirajući frazeologizme s leksički zatvorenim (blokiranim) sastavom komponenata i frazeologizme u kojima ima bar jedan leksički »nestabilan« konstituent — da bi iznenada monografiju završila ukazivanjem na ulogu frazeologizma u stvaranju novih frazeologizama, i to na dva načina: redukcijom već postojećih frazeologizama ili pak proširenjem postojećih frazeologizama uplitanjem novih frazeoloških članova.

Sjajna analiza, posebno u dijelovima što se odnose na *podlogu* frazeologizama i semantičkoj frazeologizaciji, odlična klasifikacija, ostvarenje spoja teorije i empirije postignuto kroz gotovo cijelu monografiju, s odlično uklapljenim učešćem literature s tim da se njem pregled ne daje na jednom mjestu nego je ona funkcionalno iskorištena povodom određenih pitanja — samo su neki, istina najbitniji, kvaliteti ove knjige. Ovom se monografijom prvi put na pravi način stavlja na dnevni red i pitanje analize frazeologizama i ne samo to nego se nudi i *model* analize.

Zbog svega rečenog nemalo začduje način na koji je autorka završila monografiju: to je završetak bez završetka. Knjiga je ostala bez zaključka, što nije samo kompozicioni, nego čak i metodološki nedostatak, jer neopravданo dovodi u pitanje mogućnost sintetiziranja s obzirom na postavljene kriterije. A upravo su u monografiji ponuđeni i isprobani kriteriji omogućavali da zaključak bude ne samo sintetiziranje, »kondenzacija« rečenog nego i da ponudi spoznato opšte. Dakle, da se polazišno opšte sad nakon analize potvrdi kao spoznato u zaključku, tj. da se, za razliku od polazišnog (koje je uzeto kao poznato, zaključno opšte pokaže spoznatim. Možda je broj primijenjenih kriterija obeshrabrio autorku, ali je on upravo mogao biti sjajnom potporom za pravi (a ne ponavljajući) zaključak.

U knjizi ima i niz rješenja koja gotovo »provociraju« diskusiju, što se može smatrati samo doprinosom, a nikako nedostatkom, jer i da joj je bio cilj, a nije, autorka ne bi mogla ponuditi konačna rješenja na sva pitanja. Ali je konačnih rješenja zaista dosta. Među *padove* koji su odraz ne toliko autorkinih koliko neprihvatljivo opšteprihvaćenih mišljenja kao »istina« (mada su daleko i od privida istine) treba ubrojati samo određenje kategorije ekspresivnosti u ovoj monografiji. Zapravo eksplicitno neodređenje. Iako je riječ *ekspressivan* jedna od najrabljenijih riječi u monografiji, kriteriji za ekspresivnost gotovo da su uzeti kao opštepoznati (što je očito uticaj frazeološke literature), tako da se mnoge ocjene o ekspresivnosti (poput onih o izuzetnoj ekspresivnosti na str. 52, 98 i drugdje ili neekspressivnosti na str. 48 i drugdje) doimaju prije svega kao impresije. Ponegdje je, istina, u analizi navođen i osnov ekspresivnosti (tamo gdje se ekspresivnost vezuje za stilske figure ili određen tip leksičke), pa je baš zbog toga bilo nužno unutar poglavlja o karakteristikama frazeoloških jedinica i potpoglavlja u kome bi se naveli kriteriji ekspresivnosti, pošto je ekspresivnost kategorijalna frazeološka osobina i nerijetko jedino distinkтивno obilježje frazeologizma i nefrazeologizma. Ali za to je bilo neophodno konsultovati i širu vanfrazeološku stilističku literaturu. To bi samo doprimijelo da i stilogenost kao i ostali kriteriji bude dosljedno naučno primjenjivana u analizi.

Miloš Kovačević